

บทที่ ๒

คัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาทและคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท

การแบ่งแยกนิกายพุทธศาสนาแต่เริ่มแรกจนกระทั่งถึงพุทธศาสนาเถรวาท
แบ่งออกได้เป็น ๓ ช่วงด้วยกัน^๒ แต่ละช่วงมีคัมภีร์ต่าง ๆ เกิดขึ้นเพื่อแสดงความคิดที่

^๑ จะกล่าวถึงแต่เพียงคัมภีร์ที่เกี่ยวข้องในการวิจัยเท่านั้น.

^๒ E. Conze, Buddhism : Its Essence and Development (New York : Harper & Row, 1965), p. 69.

N. Dutt, Aspects of Mahāyāna Buddhism and Its Relation to Hīnāyāna (London : Luzac & Co, 1930), p. 1.

I.B Horner, The Early Buddhist Theory of Man Perfected (Amsterdam : Philo Press, 1975), p. 26.

D.J. Kulupahana, Buddhist Philosophy : Historical Analysis (Honolulu : The University Press of Hawaii), p.VIII.

เป็นลักษณะสำคัญของช่วงนั้น ๆ พุทธศาสนา ๓ ช่วงดังกล่าว^๑ ได้แก่

พุทธศาสนาแบบดั้งเดิม ตั้งแต่พุทธปรินิพพานจนถึง ๓๕๐ ปีก่อนคริสตกาล

พุทธศาสนาช่วงการแตกเป็นสำนักต่าง ๆ ตั้งแต่ ๓๕๐ ปีก่อนคริสตกาล ถึง ๑๐๐ ปีก่อนคริสตกาล

พุทธศานามหายาน เริ่มตั้งแต่ ๑๐๐ ปีก่อนคริสตกาล เป็นต้นไป^๒

^๑ นักปราชญ์ต่าง ๆ ใช้ศัพท์สำหรับการนี้ต่าง ๆ กัน

E. Conze ใช้คำว่า Original Doctrine
Old Wisdom School
Mahāyāna

N. Dutt Pure Hīnayāna
Mixed Hīnayāna
Mahāyāna Buddhism

I.B. Horner ใช้คำว่า Original Śakya ลางแห่งไซวา
Early Buddhism
Monastic Buddhism
Mahāyāna

D.J.Kulapahana ใช้คำว่า Early Buddhism
Later Buddhism

Scholastic Buddhism สำหรับช่วงที่ ๒
Mahāyāna Buddhism สำหรับช่วงที่ ๓

^๒ N. Dutt , Aspects of Mahāyāna Buddhism and Its Relation to Hīnayāna, p. 1.

พุทธศาสนาที่เรียกว่า เถรวาท^๑ คือพุทธศาสนาสำนักต่าง ๆ ในช่วงที่ ๒ ซึ่งถึงจะแตกต่างกันไปบ้างก็ยังคงมีลักษณะแนวความคิดใกล้เคียงกัน พุทธศาสนาเถรวาท

^๑ คำว่า เถรวาท นี้ ตรงกับคำสันสกฤตว่า สถวีรวาท เป็นคำรวมใช้เรียกพุทธศาสนาสำนักต่าง ๆ ส่วนมากไม่รวมสำนักมหาสังฆิกะ แต่ในงานวิจัยนี้จะเรียก มหาสังฆิกะเป็นเถรวาทด้วย เพราะเหตุว่า ความคิดต่าง ๆ ยังมีส่วนคล้ายคลึงกันมากเพราะเกิดในระยะเดียวกันกับเถรวาทสำนักต่าง ๆ นับเป็นความคิดที่อยู่ในสมัยเดียวกัน (ดูภาคผนวก ก.)

ดู P.V. Rapat, (Ed.), 2500 Years of Buddhism (New Delhi : Publication Division, Ministry of Information and Broadcasting, Government of India, 1971), pp.89-102.

E. Conze, Buddhism : Its Easence and Development, p. 69.

ERE. VI : 684.

N. Dutt, Aspects of Mahāyāna Buddhism and Its Relation to Hīnayāna, pp.28-31.

H. Kern, Manual of Indian Buddhism (Delhi : Motilal Barnarsidass, 1973), p.1.

E.J. Thomas, The History of Buddhist Thought (London : Routledge & Kegan Paul Ltd., 1971), p. 41.

ทุกสำนักยังคงยอมรับพระธรรมวินัยตรงกัน ต่างแต่การตีความเท่านั้น^๑

พุทธศาสนาเถรวาทสำนักต่าง ๆ นี้ ยังคงเจริญต่อมาแม้เมื่อเกิดพุทธศาสนา
มหายานแล้ว ฉะนั้น จึงมีคัมภีร์ที่แต่งขึ้นหลังจากคัมภีร์ราชที่ให้อาณาเขตตนด้วย

คัมภีร์พุทธศาสนาตั้งเดิม

พุทธศาสนาแขนงนิกายต่าง ๆ มีคัมภีร์สำคัญ คือ คัมภีร์พระไตรปิฎก ส่วนที่
เป็นคัมภีร์พุทธศาสนาตั้งเดิม คือ พระวินัยปิฎก ยกเว้นคัมภีร์ปรีวาร พระสุตตันตปิฎก ๔

^๑ D.J. Kulupahana, Buddhist Philosophy : A Historical Analysis, p. 97.

ERE. VI : 865.

M. Winternitz, History of Indian Literature
(Delhi : Motilal Banarsidass, 1977), II : 228.

นิกายแรก และกลางคัมภีร์ในชุดทกนิกาย คือ ธรรมบท สุตตนิบาต^๑ คัมภีร์ส่วนนี้รวบรวมแล้วเสร็จประมาณศตวรรษที่ ๔-๕ ก่อนคริสตกักราช^๒

^๑ N.Dutt, Aspects of Māhāyana Buddhism and Its Relation to Hīnayāna, p.2.

H. Kern, Manual of Indian Buddhism (Delhi : Motilal Banarsidass, 1974), p. 1.

โอลเดนเบอร์ก ได้ให้รายละเอียดของการรวบรวมคัมภีร์พุทธศาสนาตั้งเดิมไปจนถึงเกิดพระอภิธรรม ดังนี้

๑. เริ่มมีปาติโมกข์ และเริ่มมีการรวบรวมพระธรรม
๒. การก่อกำเนิดของอรรถกถาอธิบายพระปาติโมกข์ คือ วิภังค์
๓. การรวบรวมคัมภีร์สุตตวิภังค์ มหาวรรค, จุลวรรค ส่วนสำคัญต่างๆ ของพระสุตตันตปิฎก
๔. การสังคายนาที่เวสาลี (ประมาณ ๓๘๓ ปี ก่อน ค.ศ.)
๕. ตำนานการสังคายนาครั้งที่ ๑ ที่ราชคฤห์ การแต่งคัมภีร์ปริวารของพระวินัยปิฎก
๖. การแตกเป็นสำนักต่าง ๆ กำเนิดพระอภิธรรม
๗. การสังคายนาที่ปาฏลีบุตร คัมภีร์กถาวัตถุพระสูตรต่าง ๆ แม้นในสุตตันตปิฎก ๔ นิกายแรก และพระวินัยปิฎกในแต่ละส่วนก็มี ความเก่าใหม่ต่างกันไป

๑ Introduction ของ V.I : XXXVII.

^๒ H. Dayal, The Bodhisattva Doctrine in Buddhist Sanskrit Literature (Delhi : Motilal Banarsidass; 1975), p. 9.

การรวบรวมคัมภีร์ในชั้นแรก เป็นการรวบรวมขอปฏิบัติสำหรับพระสงฆ์ และคำสอนต่าง ๆ สิ่งทีรวบรวมนี้ เป็นต้นคําของพระวินัยปิฎกและพระสุตตันตปิฎกในเวลาต่อมา ดังนั้น การรวบรวมคัมภีร์พุทธศาสนาจึงเดิมจึงมิได้แล้วเสร็จในคราวเดียว เราสามารถเห็นความแตกต่างของคัมภีร์เหล่านี้ ได้ทั้งด้านภาษา เนื้อหา และหลักที่ใช้ในการจัดหมวดหมู่

พระวินัยปิฎกส่วนแรกทีเรียกว่า สุตตวิมังค์ เป็นข้อบังคับของการเป็นพระภิกษุและภิกษุณี แสดงให้เห็นถึงการจัดระเบียบของคณะสงฆ์ในระยะเริ่มแรกยังมีได้มีขนบธรรมเนียมอื่น ๆ นอกจากข้อบังคับกฎเกณฑ์ที่ใช้เป็นข้อห้าม พระวินัยปิฎกส่วนที่ ๒ คือขันธกะ นั้น เป็นเรื่องระเบียบและธรรมเนียมในการปฏิบัติเรื่องต่าง ๆ เกี่ยวกับเรื่องเครื่องนุ่งห่ม สถานที่อยู่อาศัย การประชุม ฯลฯ อันแสดงให้เห็นความซับซ้อนของการจัดการคณะสงฆ์มากยิ่งขึ้น

004185

พระสุตตันตปิฎก ๔ นิกายแรก ประกอบด้วยทีมนิกาย มัชฌิมนิกาย สังยุตตนิกาย และอังคุตตรนิกาย ทีมนิกายมีเนื้อหาเป็นไปในทางวิจารณ์ความคิดเก่าทีเกิดมีขึ้นก่อนพุทธศาสนา มัชฌิมนิกายเป็นหลักคำสอนสำคัญ ๆ วิธีการรวบรวมใช้ความสั้นยาวของพระสูตรเป็นหลัก ส่วนสังยุตตนิกาย เนื้อหาเป็นเรื่องคำสอนเช่นกัน ซ้ำกับมัชฌิมนิกาย แต่วิธีการรวบรวมเริ่มเป็นระบบขึ้น โดยรวบรวมสูตรทีมีเนื้อหา หรือทีกล่าวถึงเรื่องหรือบุคคลใดบุคคลหนึ่งโดยเฉพาะมาเรียงเข้าไว้เป็นพวก ๆ อังคุตตรนิกาย เนื้อหาเป็นคำสอนเช่นกัน วิธีการรวบรวมพัฒนาไปโดยใช้จำนวนเป็นหลัก คือ เรียงตามลำดับความมากน้อยของคำสอนแต่ละเรื่อง

นอกจากนี้ คัมภีร์กลางคัมภีร์ในชุดทศนิกาย ได้แก่ คัมภีร์สุตตนิบาต และธรรมบท มีลักษณะเป็นการรวบรวมคาถาให้เป็นหมวดหมู่ ภาษาที่ใช้เป็นภาษาบาลีรุ่นแรก โดยเฉพาะสุตตนิบาต อังฎุทวารรค และปารายนวารรค มีภาษาใกล้เคียงกับภาษาของ

พระเวทมาก^๑ จึงจัดเป็นคัมภีร์ในรุ่นแรกนี้ด้วย

การรวบรวมคัมภีร์ดังกล่าวแล้วเสร็จก่อนการแยกออกเป็นสำนักต่าง ๆ ด้วย
ปรากฏว่า พุทธศาสนาทุกสำนักมีคัมภีร์ในส่วนนี้ในลักษณะเนื้อหา วิธีการแบ่งหมวดหมู่และ
การเรียกชื่อคัมภีร์^๒ ที่คล้ายคลึงกันดังนี้

ศูนย์วิทยพัทยาการ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^๑ SBE. X Part I, p. XI.
Part II, p. IV.

M. Winternitz, History of Indian Literature, II:92.

^๒ E.J. Thomas, The History of Buddhist Thought, p. 42,
pp. 273-274.

เดรวาฑบาลี	เดรวาฑสรววาสตีวาฑิน	มหาสังฆิกะ
<u>พระวินัยปิฎก</u> สุตตวิภังค์ มหาวิภังค์ ภิกขุณีวิภังค์ ชันธกะ มหาวรรค จุลวรรค	วินยวิภาค (วินยวิภังค์) วินยวัสตุ	(มหาวัสตุ) ^๑
<u>พระสุตตันตปิฎก</u> ทีฆนิกาย มัชฌิมนิกาย สังยุตตนิกาย อังคุตตรนิกาย	ทีฆมาคม มัชฌมาคม สังยุตตาคคม เอโกตตราคคม	เอโกตตราคคม

^๑ มีข้อความในมหาวัสตุ กล่าวว่า กัมภีร์นี้เป็นส่วนหนึ่งของพระวินัยปิฎก ของมหาสังฆิกะ แขนงโลโกตตรวาฑิน ลักษณะเรื่องราวคล้ายกับมหาวรรคของเดรวาฑบาลี แต่เรื่องราวสับสน และมีการเพิ่มเติมต่อมาในสมัยหลังมาก ทำให้เรื่องมีลักษณะเป็นวรรณคดีประเภทอวทาน อันเป็นลักษณะวรรณคดีในพุทธศาสนาช่วงที่ ๒.

เรื่องพระพุทธเจ้าและพระโพธิสัตว์ปรากฏในพระสูตรเป็นจำนวนมาก ส่วนพระวินัยปิฎกนั้น ปรากฏในคัมภีร์มหาวรรคตอนต้น^๑

คัมภีร์ดังกล่าวข้างต้นที่ครบบริบูรณ์เป็นของเถรวาทบาลี ส่วนเถรวาทสรรวาสติวาทีน ครบบริบูรณ์เฉพาะที่แปลเป็นภาษาจีน^๒ คัมภีร์พุทธศาสนาตั้งเดิมนี้เป็นหลักฐานที่เก่าที่สุดในเรื่องคำสอน ความคิดต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในพุทธศาสนาช่วงต่อ ๆ ไป ย่อมพัฒนาความคิดไปจากคัมภีร์พุทธศาสนาตั้งเดิมนี่

คัมภีร์พุทธศาสนาช่วงการแยกเป็นสำนักต่าง ๆ

คำสอนหรือธรรมะที่ปรากฏในพระสูตรต่าง ๆ ย่อมแสดงในโอกาสที่มีปราภกเหตุต่าง ๆ การสอนในพระสูตรมีการชักตัวอย่างเปรียบเทียบ มีข้อความซ้ำ ๆ กันเพื่อง่ายแก่การจดจำ การที่คำสอนอยู่กระจัดกระจายไปตามสถานการณ์ดังกล่าว ทำให้ยากแก่การศึกษาและอาจจำตกหล่นได้ง่าย จึงได้เกิดความพยายามที่จะรวบรวมคำสั่งสอนสำคัญขึ้น จัดเป็นหัวข้อไว้โดยเฉพาะ ลักษณะเช่นนี้มีมาแต่ที่มุนิกายแล้ว พระสูตรที่มีลักษณะดังกล่าว ได้แก่ สังคีตสูตร หุตตรสูตร^๓

^๑ คัมภีร์มหาวรรค มีประวัติพระพุทธเจ้าตั้งแต่ตรัสรู้จนถึงได้อัครสาวก กล่าวว่าเป็นประวัติพระพุทธเจ้าที่เก่าที่สุดเท่าที่มีหลักฐานอยู่ (V.I : 1-24).

^๑ M. Winternitz, History of Indian Literature, II : 27.

^๒ E. Conze, Buddhism : Its Essence and Development, p. 33.

^๓ D. III : 207 - 272.

การรวบรวมในลักษณะดังกล่าว ได้รับความนำมาใช้เป็นหลักในการรวบรวมสังยุตตนิกาย และ อังคุตตรนิกาย เมื่อพุทธศาสนาเจริญมากขึ้น มีการศึกษาของพระภิกษุเป็นระบบมากขึ้น ความจำเป็นที่จะต้องมีการสอนโดยเฉพาะก็ยิ่งมีมากขึ้น ผู้ศึกษามักทำรายการคำสอนที่สำคัญขึ้นเป็นหัวข้อเรียก มาติกา และมีการแจกแจงวิเคราะห์หัวข้อเหล่านั้น โดยไม่มีส่วนประกอบอื่น ๆ ดังเช่นพระสูตร การกระทำดังกล่าวทำให้เกิดคัมภีร์อีกหมวดหนึ่ง เรียกว่า พระอภิธรรม นับเป็นอีกส่วนหนึ่งของคัมภีร์หลัก รวมเรียกว่า พระไตรปิฎก^๑

การเรียบเรียงคำสอนในลักษณะของพระอภิธรรมเกิดขึ้นในระยะที่ พระพุทธศาสนาแพร่หลายกว้างขวางขึ้นแล้ว พระสงฆ์ที่มีอยู่ในหลายที่ทางต่างก็รวบรวมคำสอนเป็นตำราประจำสำนักของตน เป็นเหตุให้เกิดพุทธศาสนาสำนักต่าง ๆ ขึ้นถึง ๑๑-๑๘ สำนัก^๒

^๑ M.S. A1, p. 55.

piṭakatrayam sūtravinayābhidharmāḥ. tad eva trayam
hīnayānagra (mahā ?) yānabhedena dvayam bhavati.
/srāvakaṭṭakam bodhisattvapiṭakam ca.

พระไตรปิฎกทั้ง ๓ ได้แก่ พระสุตตันตปิฎก พระวินัยปิฎก และพระอภิธรรม-
ปิฎก การจัดแบ่งเช่นนั้นเป็นของหินยาน ส่วนทางมหายานนั้นมี ๒ ปิฎกเท่านั้น
คือ สรรวากปิฎก และโพธิสัตว์ปิฎก.

^๒ D.J. Kulupahana, Buddhist Philosophy : A Historical Analysis, p.100.

กลางสำนักก็เกิดเพราะไม่ยอมรับวิธีการรวบรวมคำสอนในลักษณะเช่นนั้น^๑ สำนักที่สำคัญมี
๓ สำนักด้วยกัน คือ

เถรวาทวิภิกขุวาทีน หรือ เถรวาทบาลี
เถรวาทสรวาสตีวาทีน หรือ เถรวาทสันสกฤต
มหาสังฆิกะ^๒

พระอภิธรรมปิฎก

พระอภิธรรมที่สำคัญเป็นของเถรวาทบาลี และเถรวาทสรวาสตีวาทีน มี
รายละเอียดต่างกันไป ไม่มีความสัมพันธ์กันเช่นคัมภีร์พุทธศาสนาดั้งเดิม^๓

พระอภิธรรมของเถรวาทบาลี ที่อ้างในงานวิจัยนี้ คือ

กถาวัตถุ เป็นคัมภีร์ที่พระโมคคัลลีสบุตรตีสสเถระไตรจนวา และที่ใ้ได้รับ
การรวบรวมเขาเป็นพระอภิธรรม ในการสังคายนาครั้งที่
ที่ ๓ ที่กรุงปาฏลีบุตร เป็นคัมภีร์ที่แสดงถึงข้อขัดแย้งต่าง ๆ
ระหว่างสำนักต่าง ๆ ในสมัยนั้น^๔

^๑ มหาสังฆิกะ ไม่ยอมรับพระอภิธรรมปิฎก เป็นส่วนหนึ่งของพระไตรปิฎก
สำนักเสาตราเนติกะ ไม่ยอมรับพระอภิธรรมทั้งหมด

ดู N. Dutt, Aspects of Mahāyāna Buddhism and Its
Relation to Hinayāna, p. 9.

^๒ ดูเชิงอรรถที่ ๑ หน้า ๑๒.

^๓ E.J. Thomas, The History of Buddhist Thought, p. 275.

^๔ Ibid, p. 273.

บุคคลบัญญัติ เป็นคัมภีร์ที่กล่าวถึงบุคคลประเภทต่าง ๆ ส่วนมากเป็นการกล่าวถึงขั้นตอนของผู้นำเพ็ญธรรม เพื่อความหลุดพ้นว่ามีขั้นตอนเท่าไร และมีரியบุคคลประเภท^๑

พระอภิธรรมสรรวาสดีวาทีน มี ๑ คัมภีร์^๒ และมีงานต่าง ๆ ทางด้านอภิธรรมมากมาย คัมภีร์หมวดที่สำคัญทางด้านนี้คือ คัมภีร์วิภาษา อันเป็นเหตุให้พวกสรรวาสดีวาทีนสมัยหลังได้ชื่อว่า ไวภาษิกะ^๓ หลักสำคัญของสรรวาสดีวาทีน คือ ถือว่าทุกสิ่งทุกอย่างที่ปรากฏขึ้นเป็นความจริงทั้งหมด ซึ่งมหาธานเห็นว่า เป็นอัสติวาตะ เป็นเหตุให้เกิดความคิดเรื่องศูนย์ตาศันเพื่อแย้งความคิดของพวกสรรวาสดีวาทีนต่อภายหลัง^๔ คัมภีร์สำคัญของสรรวาสดีวาทีนอีกคัมภีร์หนึ่งคือ อภิธรรมโกศ^๕ ซึ่งถือว่าเป็นคัมภีร์รวบรวมคำสอนของสรรวาสดีวาทีนทั้งหมดเช่นเดียวกับที่เดรวาบาลีถือว่า วิสุทธิมรรค เป็นที่รวมคำสอนสำคัญทั้งหมดของตน

^๑ Ibid, p.273.

^๒ ดูภาคผนวก ข.

^๓ Herbert V. Guenther, Buddhist Philosophy in Theory and Practice (Boulder : Shambala, 1976), p. 31.

คัมภีร์วิภาษาเป็นอรรถกถาของคัมภีร์ชฎานประสทาน อันเป็นคัมภีร์แรกในพระอภิธรรมปิฎกของสรรวาสดีวาทีน.

^๔ E. Conze, Buddhism : Its Essence and Development, p. 92.

^๕ Ibid, p. 92. แต่งราว ค.ศ. ๔๐๐ ร่วมสมัยกับ พระพุทธโฆสะ ผู้แต่งวิสุทธิมรรค.

ชุททกนิกาย

นอกจากคัมภีร์ พระอภิธรรมซึ่งเกิดขึ้นด้วยเหตุทางวิชาการแล้ว ยังมีคัมภีร์อีกหมวดหนึ่ง ซึ่งเกิดขึ้นเพื่อแสดงความคิดเกี่ยวกับลักษณะของพระพุทธเจ้า ความคิดเรื่องพระโพธิสัตว์ และความพยายามที่จะเผยแพร่คำสอนไปสู่คนหมู่มาก คัมภีร์ต่าง ๆ เหล่านี้รวบรวมขึ้นหลังจากที่ พระวินัยปิฎกและพระสุตตันตปิฎก ๘ นิกายแรกเสร็จเรียบร้อยแล้ว และไม่สามารถต่อเติมได้อีก จึงจำเป็นต้องรวบรวมขึ้นเป็นนิกายใหม่เรียกว่าชุททกนิกาย หรือ กษุทราคม และคัมภีร์ประเภทอวทานของสรรพวาสตีวาทีน

เนื้อหาของคัมภีร์ต่าง ๆ ในชุททกนิกายของเถรวาทบาลีอาจแบ่งออกได้ดังนี้

ก. คัมภีร์ประเภทอธิบายความ	เช่น ปฏิสัมภิตามรรค นิตเทส อันเป็นต้นแบบของอรรถกถาในสมัยต่อมา
ข. คัมภีร์ประเภทบทสวด	เช่น ชุททกปาฐะ มีลักษณะเป็นคู่มือที่คัดข้อความสำคัญขึ้นมาเรียงไว้ เช่น บทไตรสรณคมน์ มงคลสูตร เป็นต้น
ต้นเค้าของการรวบรวมพระปริตรในสมัยต่อมา
ค. คัมภีร์ประเภทรวมบท
ร่ายกรอง	เช่น สุตตนิบาต ธรรมบท เป็นการรวบรวมคาถาเก่า ๆ ต่าง ๆ ขึ้นจัดเป็นวรรคตอน ภาษาและเนื้อหาเป็นเรื่องเก่ากว่าพุทธศาสนาช่วงนี้ นักปราชญ์จึงจัดเป็นคัมภีร์พุทธศาสนาดั้งเดิม นอกจากนี้ ยังมี

คัมภีร์รุ่นหลัง เช่น อุทาน
อติวุตตก^๑ ฯลฯ

- ง. คัมภีร์ที่แสดงเรื่องกรรม เช่น เปตวัตถุ วิมานวัตถุ อปทาน
เป็นการแสดงความคิดเรื่อง
กฎแห่งกรรมโดยเฉพาะ
- จ. คัมภีร์ที่แสดงความคิดเกี่ยวกับ } เช่น ชาตก พุทธวงศ์ และจரியานิก.
พระพุทธเจ้า

คัมภีร์พุทธวงศ์

เป็นคัมภีร์ที่กล่าวถึงพระพุทธเจ้าในอดีตทั้งหมด ๒๔ พระองค์ และมีเรื่องราว
เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบัน แต่ครั้งเป็นพระโพธิสัตว์ เมื่อพระพุทธเจ้าเสวย
พระชาติเป็นอุษีบาง กษัตริย์บาง ไทพบ แลไต่ตั้งปณิธาน และได้รับพยากรณ์ในสำนักแห่ง
อดีตพุทธเจ้าเหล่านั้น

ประเด็นที่สำคัญที่เป็นเรื่องพระโพธิสัตว์โดยตรง คือตอนที่เรียกว่า สุตเมธกา
ซึ่งเป็นการเล่าเรื่องราวแต่ครั้งพระพุทธเจ้าเสวยพระชาติเป็นสุเมธดาบส ไต่ตั้งปณิธาน
และได้รับพยากรณ์ในสำนักพระที่บังกร การกระทำดังกล่าวนับเป็นครั้งแรกของพระพุทธ-
เจ้าองค์ปัจจุบัน

เรื่องราวตอนสุเมธกา จึงมีเนื้อหาแตกต่างจากเรื่องพระพุทธเจ้าที่กล่าวถึง
ในคัมภีร์นี้ และออกจะไม่ค่อยเกี่ยวข้องคัมภีร์ ลักษณะเรื่องเป็นเสมือนหนึ่งนำเข้ามาแทรก

^๑ M. Winternitz, History of Indian Literature, II : 81.

ปะหน้าไว้ เช่นเดียวกับบรรดกษัตริย์ชาติก็มีเรื่องนี้เป็นคนเรื่อง ลักษณะเรื่องมีลักษณะเป็น
 อวทานหรืออุปทานมากกว่า ทั้งเป็นการแสดงความคิดเรื่องการตั้งนิทานเป็นพระโพธิสัตว์
 ซึ่งเป็นความคิดที่สำคัญในเดรวาทสรวาสตีวาทีนมากกว่าในเดรวาทบาลี

เรื่องพระสุเมธนี มีปรากฏใน ทิพยาวทาน และมหาวัสตุคด้วย เรื่องราวแตก
 ต่างกันไปเล็กน้อย คัมภีร์ทิพยาวทานและมหาวัสตุ กล่าวเรื่องคล้ายคลึงกันมากกว่าที่มี
 อยู่ในคัมภีร์พุทธวงศ์ คือกล่าวถึงมาณพ ๒ นายเป็นเพื่อนสนิทกัน นายหนึ่งได้เฝ้าพระ-
 พุทธเจ้าแล้วตั้งปณิธานได้รับพยากรณ์ แต่อีกนายหนึ่งไม่ยอมนับถือและทำบาปหนักได้ชดใช้
 กรรมจนกระทั่งได้พบกับอีกในชาติที่สุดของมาณพนายแรก ผู้เป็นพระพุทเจ้าโคตมลีธัตตะ
 เรื่องราวที่ปรากฏในเดรวาทบาลีแยกออกเป็น ๒ เรื่อง คือ เรื่องของมาณพทั้งสองไป
 ปรากฏในคัมภีร์อุปทาน อีกประการหนึ่ง กล่าวกันว่าคัมภีร์พุทธวงศ์ ฉบับภาษาสันสกฤต
 ด้วย จึงสรุปได้ว่าคัมภีร์พุทธวงศ์โดยเฉพาะส่วนที่เป็นเรื่องราวของพระสุเมธนี น่าจะ
 ได้แบบหรือได้รับอิทธิพลมาแต่งงานทางสันสกฤตเล่มใดเล่มหนึ่ง หรืออาจจะได้อิทธิพลโดย
 ตรงจากเดรวาทสรวาสตีวาทีน มิได้เป็นความคิดริเริ่มของเดรวาทบาลีเอง

คัมภีร์จรียาปิฎก

เป็นคัมภีร์ที่รวบรวมเรื่องราวการบำเพ็ญธรรมะขึ้นไว้ ตามหมวดของบารมีแต่
 ละบารมี บารมีหนึ่ง ๆ มีประมาณ ๑๐ เรื่อง แต่ในบารมีหลัง ๆ มีไม่ครบ อาจแต่งไม่

¹ ฐิ J.J. Jones, trs, The Mahāvastu VI (London :
 Routledge & Kegan Paul Ltd. footnote 4), p. 188.

² Divy ., P. 246 ff.

เสร็จตามความมุ่งหมาย หรือหาตัวอย่างไม่ได้ในหมวดนั้น ไอ.บี.ฮอร์เนอร์ (I.B. Horner) มีความเห็นว่าคัมภีร์นี้มีลักษณะไปทางมหายาน^๑

คัมภีร์ประเภทอวทาน

อวทานเป็นเรื่องราวการบำเพ็ญคุณงามความดีของบุคคลต่าง ๆ และผลจากการบำเพ็ญคุณงามความดีเหล่านั้น เน้นเรื่องของพระพุทธเจ้าเมื่อยังเป็นพระโพธิสัตว์เป็นสำคัญ เรื่องราวมักดึงมาจากพระวินัยปิฎก บางครั้งก็กล่าววว่ารวมอยู่ในพระวินัยปิฎก^๒ คัมภีร์อวทานเล่มสำคัญ ได้แก่ ทิพยาวทาน อวทานศตกะ ซึ่งเป็นของเถรวาทสรวาสตีวาทิน และมหาวัสตุซึ่งเป็นของมหาสังฆิกะ

คัมภีร์อวทานเหล่านี้ มีความคิดที่เป็นต้นเค้าสำคัญของมหายาน ในเรื่องพระโพธิสัตว์ และลักษณะของพระพุทธเจ้า นอกจากนี้มีคัมภีร์ประวัติพระพุทธเจ้า คือ สลิตวิสตระ และงานของอัครโฆษ เช่น พุทธจริต เสาทรนันทะ เป็นต้น

พุทธศาสนาเถรวาทบาลี และสรวาสตีวาทินได้เจริญต่อมา แม้เมื่อเกิดมหายานแล้ว และยังคงมีอยู่จนกระทั่งพุทธศาสนาหมดไปจากอินเดีย คัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท

^๑ I.B. Horner, The Minor Anthologies of the Pāli Canon. Part III. (London : Routledge & Kegan Paul Ltd., 1975), pp. V-VII.

^๒ H. Dayal, The Bodhisattva Doctrine in Buddhist Literature (Delhi : Motilal Banarsidass, 1975), p. 383.

E.J. Thomas, The History of Buddhist Thought, p. 279.

เรื่องราวที่ดึงมานั้น คือตอนกล่าวถึงเหตุแห่งการบัญญัติสิกขาบท.

บาลีที่สำคัญที่เกิดขึ้นก่อนยุคอรรถกถา คือ มิลินทปัญญา เนติปิภรณ์ และแปฏโกปเทศ^๑

เมื่อพุทธศาสนาเถรวาทบาลีมาเจริญในลังกา มีการแต่งคัมภีร์อยู่ในสายของพระไตรปิฎก คือเป็นอรรถกถาและฎีกา อธิบายความในพระไตรปิฎกเป็นส่วนมาก และมีคัมภีร์สำคัญนอกสายของพระไตรปิฎก คือ คัมภีร์วิสุทธิมรรค ซึ่งถือได้ว่าเป็นสารานุกรมของพุทธศาสนาเถรวาทบาลี^๒

ต่อมาเมื่อพุทธศาสนาเถรวาทบาลีได้แพร่หลายจากลังกามาสู่ประเทศไทย มีการแต่งคัมภีร์ต่าง ๆ ขึ้นด้วย เช่น สาสนวงศ์ อนาคตวงศ์ สัมภारวิปาก และชินกาลมาลี

คัมภีร์มหายาน

พุทธศาสนาสำนักต่าง ๆ โดยเฉพาะ สรรวาสติวาทิน และมหาสังฆิกะ มีอิทธิพลโดยตรงต่อพุทธศาสนาเถรวาทบาลี สรรวาสติวาทินให้ความคิดเรื่องพระโพธิสัตว์และก่อให้เกิดการต่อต้านอัสติวาทของสรรวาสติวาทินจนเกิดเป็นความคิดเรื่องศูนยตา ส่วน

^๑ M. Winternity, History of Indian Literatune, II : 81.

Wilhelm Geiger, Pali Literature and language (Delhi : Oriental Books Reprint Coporation ; 1968), p. 17

^๒ Ibid, pp. 28, 38.

อรรถกถาแต่งราว คริสต์วรรษที่ ๕ ถึง ๑๑.

ฎีกาอธิบายอรรถกถาแต่งราว คริสต์วรรษที่ ๑๒ จนถึงปัจจุบัน.

มหาสังฆิกะให้ความคิดเรื่องลักษณะของพระพุทธเจ้า^๑

พุทธศาสนาหายานมีความคิดที่พัฒนาออกจากคัมภีร์ดั้งเดิมมาก จึงต้องมีพระ-
สูตรอย่างใหม่ เรียกว่า ไวบูลยสูตร หรือ มหายานสูตร ซึ่งหายานกล่าวว่าเป็นความ
หมายที่ลึกซึ้งของพระสูตรเดิม^๒ นอกจากนี้ ยังมีคัมภีร์แต่งอธิบายความเฉพาะเรื่อง
เรียกว่า ศาสตร์ และคัมภีร์ที่เกี่ยวกับเรื่องราวต่าง ๆ เป็นพิเศษอีกด้วย คัมภีร์ดังกล่าว
เหล่านี้ ไม่สามารถกำหนดเวลาใดแน่นอนว่าได้แต่งขึ้นเมื่อใด ในที่นี้จะแบ่งตามความคิด
สำคัญของมหายานดังนี้

^๑ N. Dutt, Aspects of Mahāyāna Buddhism and Its Relation to Hīnayāna, p. 27.

E. J Thomas, The History of Buddhist Thought, pp.174-176.

^๒ VKn., p. LXXXVIII.

มีตำนานมหายานกล่าวว่า พระพุทธเจ้าทรงแสดงพระธรรมจักรกับปวัตตน-
สูตร ๒ ครั้ง ครั้งแรกแสดงสั่งสอนสาวกด้วยอริยสัจ ๔ และธรรมะในพระไตรปิฎก
ส่วนครั้งที่ ๒ แสดงแก่สาวกที่คัดเลือกแล้วกับพระโพธิสัตว์ สอนหลักของมหายาน และไว-
บูลยสูตร

หลังพุทธปรินิพพาน พระกัสสปทำสังคายนาพระไตรปิฎก พระโพธิสัตว์กับพระ-
อานนท์ ก็รวบรวมไวบูลยสูตรมหายานสูตรที่เขาวิมลสวภาพ

พระไตรปิฎกแพร่หลายในหมู่มนุษย์ หลังทำสังคายนา แต่มหายานสูตรนั้น
พระมหาโพธิสัตว์ต่าง ๆ ช้อนไว้ หลังจากพระพุทธเจ้าปรินิพพาน ๕๐๐ ปีเมื่อพุทธศาสนา
เริ่มเสื่อมลงนาการชุมนุมมหายานสูตรบรรจุในหีบ ๑ ใบ ที่เมืองนาค(บาดาล) จึงได้นำ
เผยแพร่นาน

๑. เรื่องพระโพธิสัตว์

พระพุทธศาสนาพยายามเปลี่ยนแปลงอุดมคติจากการมุ่งเป็นพระอรหันต์มาเป็นการมุ่งเป็นพระพุทธเจ้า ซึ่งช่วงที่บำเพ็ญธรรมเพื่อให้เป็นพระพุทธเจ้าเรียกว่าพระโพธิสัตว์ การยกการเป็นพระโพธิสัตว์เป็นอุดมคติจำเป็นต้องมีคัมภีร์ที่สนับสนุนความคิด และคัมภีร์ให้รายละเอียดขั้นตอนของการบำเพ็ญธรรมเพื่อการเป็นพระโพธิสัตว์ขึ้น

คัมภีร์ที่แสดงเรื่องพระโพธิสัตว์จึงแบ่งออกได้เป็น ๒ ประเภท ดังนี้

คัมภีร์ที่กล่าวเรื่องอุดมคติของพระโพธิสัตว์ ได้แก่

สังฆกรรมปุณฺณพริกสูตร

วิมลเกียรตินิรเทศสูตร

คัมภีร์ที่กล่าวถึงรายละเอียดและขั้นตอนการเป็นพระโพธิสัตว์ ได้แก่

ทศภูมิโกสูตร

มหายานสูตรราลังการ

สมาธิราชสูตร

ราชนุปาลปริปุจฉา

ศึกษาสมุจจัย

โพธิจรรยาवตาร

๒. ความคิดเรื่องศูนฺยตา

พระพุทธศาสนาดั้งเดิมถือว่า หนคือขันธ์ ๕ ที่ประชุมกันเกิดการเปลี่ยนแปลงไปเรื่อย ๆ พุทธศาสนิกชนกล่าวว่า ความคิดเช่นนี้เป็นเพียงเห็นอนัตตาเฉพาะตน เป็นบุคคลศูนฺยตา ยังไม่ใช่ความจริงแท้ ผู้ที่เห็นเช่นนั้นเพียงแต่ตัดอาสวะได้ ยังไม่สามารถตัดการปิดกั้นทางความรู้ (Jñeyāvaraṇa) ได้ ผู้ที่เห็นแจ้งอย่างสมบูรณ์จะต้องเห็น

ธรรมคุณยตา คือ ภาวะทั้งปวงทั้งหมดเป็นศูนย์^๑

คัมภีร์มหายานทุกเล่มกล่าวเรื่องคุณยตา แต่คัมภีร์ที่เน้นมากคือคัมภีร์ในหมวด
ปรัชญาปารมิตา ซึ่งมีคัมภีร์เล่มสำคัญ ดังนี้

รัตนคุณสังขยคาถา

อภัยสัทธาปริชญาปารมิตา

วัชรเจติกาปริชญาปารมิตา

ปรัชญาปารมิตาหฤทยสูตร

๓. การหลุดพ้นด้วยภักติ

การหลุดพ้นในลักษณะที่ต้องใช้ปัญญาขั้นสูง คือการเห็นคุณยตาอาจเป็นไปได้
สำหรับทุกคน แต่ด้วยเหตุที่มหายานถือว่าทุกคนควรโคตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าได้หมด จึงได้
เกิดการนำความศรัทธาหรือภักติขึ้นมาเป็นทางของการหลุดพ้น บุคคลผู้ต้องการหลุดพ้น
เพียงแต่เอยพระนามพระพุทธเจ้า หรือพระโพธิสัตว์ผู้ทรงมหิทธานุภาพก็สามารถหลุดพ้นได้
เช่นกัน^๒

คัมภีร์ที่เกิดขึ้นเพื่อแสดงความคิดนี้ กล่าวถึงพระพุทธเจ้า พระโพธิสัตว์ และ
สวรรค์ของพระพุทธเจ้า ซึ่งเรียกว่าพุทธเกษตร ลักษณะพระพุทธเจ้าและพระโพธิสัตว์ที่

^๑ N. Dutt, Aspects of Mahāyāna Buddhism and Its Relation Hīnayāna, p. 129 ff.

Sarvaṃ Śūnyam.

^๒ E. Conzè, Buddhism : Its Essence and Development, p.144.

กล่าววิจิตรพิสดารมีปาฏิหาริย์มากมายเพื่อก่อให้เกิดความจงรักภักดี คัมภีร์สำคัญที่แสดง
 ความคิดนี้มีคัมภีร์สุขาวัตถุหะ คัมภีร์ทวยหะ การันทวยหะ เป็นต้น

ความคิดสำคัญทั้ง ๓ นี้ มีพัฒนาการไปโดยมิได้ส่งผลหรือสัมพันธ์กันเท่าใดนัก^๑
 อย่างไรก็ตาม พระโพธิสัตว์ย่อมมีส่วนในความคิดทั้ง ๓ นี้ทั้งหมด ในฐานะเป็นอุดมคติ
 เป็นสื่อกลางของความคิดทางปรัชญาใหม่ คือเรื่องศูนยตา และในฐานะเป็นที่ตั้งเห็นความ
 ภักดี

ในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยจะใช้คำว่า คัมภีร์เดรวาท ในความหมายรวมไปถึงคัมภีร์
 ช่วงที่ ๑ ด้วย เพราะเหตุที่ความคิดยังใกล้เคียงกันไม่แยกออกไปเด่นชัดมากนักในเรื่อง
 ของพระพุทธเจ้า และพระโพธิสัตว์ ประกอบกับคัมภีร์ช่วงแรกที่มีอยู่บริบูรณ์เป็นของเดร-
 วาทบาลีด้วย ส่วนคำว่าคัมภีร์มหายานนั้นถือเอาตั้งแต่คัมภีร์สังฆธรรมปุณฺหรีกะ อันนับเป็น
 คัมภีร์ที่มีลักษณะเป็นมหายานอย่างชัดเจน คัมภีร์แรกเป็นต้นไป

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนภูมิแสดง เวลาที่แต่งคัมภีร์

ศตวรรษที่
ก่อน ค.ศ.

๕

พระวินัยปิฎก
พระสุตตันตปิฎก ๕ นิกายแรก
พระสุตตนิบาต
ธรรมบท^๑

๔

เดรวาท

มหายาน

บาลี

สรววาสติ

วาทีน

มหาสังฆิกะ

๓

กถาวัตถุ ลลิตวิสตระ^๓ มหาวัสตุ^๔

ปคคัลบัญญัติ^๒

๒

พุทธวงศ์ - ทีพยาวทาน^๕

จரியานปิฎก^๕

เนตติปกรณ์

มิลินทปัญหา^๖

๑

-

-

-

ลัทธิธรรมปุณฑริกสูตร, สุขาวตวิ-
ยยุทธ อัมภุสสาหัสริกาปรัชญา
ปารมิตา, วิมลกีรตินิรเทศสูตร^๕

ระยะ เวลา	เถรวาท	มหายาน
คริสต์- วรรษที่	<p>๑ พุทธจริต</p> <p>๒ เสานทรนันทะ</p> <p>๓ อวทานศตกะ^๙</p> <p>๔ -</p> <p>-</p> <p>อภิธรรมโกศ</p>	<p>ทศภูมิสูตร</p> <p>ปรัชญาปารมิตาหฤทยสูตร</p> <p>วัชรเจตिकाปรัชญาปารมิตา</p> <p>มหายานสูตราลังการ</p> <p>สมาธิราชสูตราลังการ</p> <p>โพธิสัตตาวภูมิ</p> <p>ลังกาวตารสูตร^{๑๐}</p>
๕	<p>เถรวาทบาลี</p> <p><u>อรรถกถาของพระพุทธโฆษาจารย์:</u></p> <p>พระสุตตันตปิฎก ๔ นิกายแรก,</p> <p>อรรถกถาขุททกปาฐะ, วิสุทธิมรรค</p> <p><u>อรรถกถาของพระพุทธหัตตะ:</u> พุทธวงศ์</p> <p><u>อรรถกถาของพระธรรมปาละ:</u></p> <p>สุตตนิบาต, จริยาปิฎก และคัมภีร์ใน</p> <p>ขุททกนิกายอื่น ๆ</p> <p>อรรถกถาชาดก^{๑๑}</p>	<p>จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย</p>

ระยะ เวลา	เถรวาท	มหายาน
๖	—	ชาติกมาลา
๗	—	ราชฎรपालปริพจน์ ^{๑๓}
๘	—	ศึกษามุจจย
๙	—	โพธิจรรยาเวตาร
๑๐	—	ธรรมสังคระทะ ^{๑๔}
๑๑	—	การัณฑทวยทะ ^{๑๕}
		—
		—
		อวทานกัลปลตทา ^{๑๖}

^๑ Wilhelm Geiger, Pāli Literature and Language, p. 10.
T.W. Rhys Davids, Buddhist India, p. 103.

^๒ Wilhelm Geiger, Pāli Literature and Language, p. 23.

^๓ H. Dayal, The Bodhisattva Doctrine in Buddhist Sanskrit Literature, p. 382.

^๔ Ibid., p. 387

หังมหาวัสตุ และลลิตวิสตระ ไตรัรับการเพิ่มเติมมาโดยตลอด ฉบับที่มีใน
ปัจจุบันสันนิษฐานว่า แลวเสร็จประมาณคริสต์ศตวรรษที่ ๒-๔.

^๕ A.K. Warder, Pāli Metre (London : Luzac & Company Ltd., 1967), pp.95-96.

๒ Wilhelm Geiger, Pāli Literature and Language, pp. 26-27.

๓ H. Dayal, The Bodhisattva Doctrine in Buddhist Sanskrit Literature, p. 383.

๔ Ibid., pp. 382-383.

E. Conze, Buddhism : It Essence and Development, pp. 227-228.

๕ H. Dayal, The Bodhisattva Doctrine in Buddhist Sanskrit Literature, pp. 388-384.

๖ Ibid., pp. 383-384.

๗ Wilhelm Geiger, Pāli Literature and Language, pp. 28-34.

๘ H. Dayal, The Bodhisattva Doctrine in Buddhist Sanskrit Literature, p. 383.

๙ Ibid., pp. 384-385.

๑๐ Ibid., p. 385.

๑๑ Ibid., p. 385.

๑๒ Ibid., p. 385.